
BOFIT Online

2003 • No. 9

Merja Tekoniemi

Venäjän maatalous 2000-luvulla
– Venäjästäkö viljanviejä?

Suomen Pankki
Siirtymätalouksien tutkimuslaitos, BOFIT

Suomen Pankki
Siirtymätalouksien tutkimuslaitos (BOFIT)

PL 160
00101 Helsinki
Puh: (09) 183 2268
Fax: (09) 183 2294
bofit@bof.fi
www.bof.fi/bofit

BOFIT Online
Päätoimittaja Tuomas Komulainen

ISSN 1456-811X (online)
25.6.2003

Helsinki 2003

Sisällys

Tiivistelmä.....	3
1 Johdanto.....	4
2 Maataloussektorin kehittyminen 1990 - 2002	4
2.1 Maataloustuotanto kääntyi kasvuun vasta vuonna 1999.....	4
2.2 Valtion viljainterventioiden vaikutus hintoihin vaihteli eri alueilla.....	6
2.3 Maatalouden integroituminen hidastumassa?.....	6
2.4 Maatalousmaamarkkinat eivät vielä toimi.....	7
3 Onko Venäjästä viljanviejäksi?.....	8
3.1 Venäjä toimijana maailman maatalouskaupassa.....	8
3.2 Venäjän vahvuudet, heikkoudet, mahdollisuudet ja uhat maataloustoimijana.....	10
3.3 Mitä Venäjällä kannattaisi tuottaa/viedä? Missä markkinat?.....	12
4 Yhteenveto ja johtopäätökset	13
Lähteet.....	15

Merja Tekoniemi

Venäjän maatalous 2000-luvulla – Venäjästäkö viljanviejä?

Tiivistelmä

Venäjän maataloustuotanto on kasvanut nopeasti vasta vuodesta 1999 alkaen. Tuotannon vertailutaso on kuitenkin vielä erittäin alhainen eikä kasvu ole perustunut tuotannon tehokkuuden parantumiseen, vaan pikemminkin suotuisiin säihin. Venäjän yllättävä asema nettoviljanviejänä satovuonna 2001/2002 johtui perinteisten viljantuottajien normaalia huomattavasti heikommasta sadosta, mikä tarjosi Venäjälle helpon tilaisuuden päästä markkinoille. Jatkossa paljon ratkaisee kilpailun kireys ja venäläisen viljan hintalaatusuhde. Venäjän maatalouden suurin uhka on kuitenkin maatalousuudistuksen hitaus, joka jatkuessaan ei voi olla vaikuttamatta maataloustuotannon määrään pitkällä aikavälillä. Hitaat uudistukset eivät myöskään luo pohjaa kestäväälle vientiin suuntautumiselle. Suurten yritysten investoiminen maatalouteen auttaa tiettyä osaa maataloudesta tehostamaan tuotantoaan, mutta valtaosa toimii edelleen kannattamattomasti ja valtiontuen varassa. Uusi maatalousmaalaki tulee toteutumaan eri lailla eri alueilla, mikä jarruttanee alan investointeja.

Asiasanat: Venäjä, maatalous, viljan vienti

1 Johdanto

Venäjän maatalous on yksi maan talousuudistuksen heikoimmin edistyneitä osa-alueita. Hitaasti edenneen maatalousuudistuksen seurauksena sekä viljelykasvien että karjatalouden tuotanto on supistunut merkittävästi. Tässä valossa Venäjän hallituksen talousohjelmissä mainittu tavoite panostaa maatalouden vientipotentiaalin kehittämiseen on tuntunut varsin kaukaiselta. Kun tuotanto maataloudessa on yleisesti ottaen ollut erittäin tehotonta maailman suuriin maatalouden vientimaihin verrattuna, on tuntunut epärealistiselta ajatella, että Venäjästä tulisi kovin lyhyellä aikajänteellä maatalousviejä.¹ Satovuonna 2001/2002 Venäjä siirtyi kuitenkin viljan nettoviejäksi ja sen osuus maailman viljan viennistä nousi olemattomasta lähes 11 prosenttiin. Mistä tämä johtui ja voiko Venäjä säilyttää asemansa viljan viejänä tai peräti vahvistaa sitä? Seuraavassa tarkastellaan ensin Venäjän maatalouden kehityssuuntia yleisesti ja paneudutaan sen jälkeen Venäjän mahdollisuuksiin säilyä maatalousviejänä tarkastelun keskittyessä viljaan.

2 Maataloussektorin kehittyminen 1990 - 2002

2.1 Maataloustuotanto kääntyi kasvuun vasta vuonna 1999

Venäjän maataloustuotanto supistui 1990-luvulla lähes puoleen vuoden 1990 tasosta.² Samalla maatalouden osuus BKT:stä romahti lähes 16 %:sta vuonna 1990 noin viiteen prosenttiin vuonna 1998 (kts. kuvat 1. ja 2.). Supistumisen taustalla oli useita tekijöitä – viljelyala väheni neljänneksen, tuottavuus laski merkittävästi³ ja investoinnit maatalouteen vähentyivät lähes viidenneksestä kolmeen prosenttiin kaikista pääomainvestoinneista. Näihin asioihin puolestaan vaikutti suurelta osin maataloustukien väheneminen sekä kysynnän lasku väestön reaalityulojen laskun seurauksena. Erityisen nopeaa maataloustuotannon supistuminen oli 1990-luvun loppupuolella, jolloin viljasadot olivat useana vuonna erittäin pieniä. Vaikka maataloustuotanto kasvoi vuonna 1999 noin 4 %, se tapahtui hyvin alhaiselta tasolta, sillä vuoden 1998 viljasato oli heikoin 40 vuoteen.

Maataloudessa tapahtunut kehitys on ymmärrettävää ja osin myös toivottavaa. Tuotannon lasku kuuluu olennaisena osana mittakaavaltaan erittäin suureen uudistusprosessiin, jota entisen Neuvostoliiton alueella toteutetaan. Kun koko talouden toimintakehikko romutetaan, vaikutukset tuntuvat voimakkaina kaikilla talouden aloilla. Suunnitelmatalouden lakkauttaminen on maataloudessa merkinnyt mm. pakollisista valtiontoimituksista luopumista, valtiontukien vähenemistä ja maatalousyritysten yksityistämistä – joskin hyvin muodollista sellaista. Maataloustukia arvioidaan ennen Neuvostoliiton hajoamista olleen jopa 11 % BKT:stä⁴. Talousuudistuksen aikaisen maataloustuen määrästä on vaikea saada kokonaiskuvaa, sillä tukea myönnetään eri tahojen kautta ja usein epäsuorasti. Joka tapauksessa tuen määrä on vähentynyt. Vuonna 2002 maatalouden ja kalastuksen osuus federaatiobudjetin menoista oli alle 2 % (0,3 %

¹ Neuvostoliiton aikakin maa oli huomattava viljantuojaja. Maahan tuotu vilja oli pääasiassa rehuviljaa, joka oli mittavan karjatalouden perusta.

² Venäjän tilastokomitea Goskomstat. Vuoden 1990 käyttö perusvuotena saattaa lisätä tuotannon supistumisen rajuutta, sillä neuvostoaikana satojen suuruutta ilmeisesti liioiteltiin.

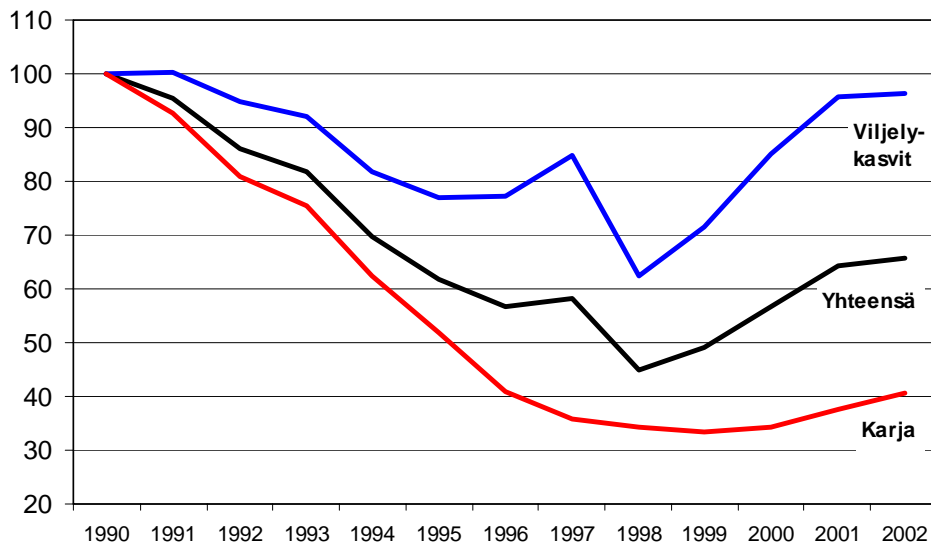
³ Goskomstatin mukaan tuottavuus korjuualalta laski vehnän osalta 36 % ja kaikkien viljojen osalta 34 % vuosina 1990 – 1998. Tarkastelussa ei oteta huomioon tuotantopanosten määrän muutoksia. Tämän jälkeen näin määritelty tuottavuus on epävirallisten tietojen mukaan kasvanut hieman.

⁴ Dohlman, et al. (2003)

BKT:stä) ja vuoden 2003 budjetissa osuudet ovat tätäkin pienempiä. Federaatiobudjetin lisäksi tukea kanavoidaan kutakuinkin yhtä paljon myös aluebudjettien kautta.

Kuluvan vuosikymmenen alussa viljelyalan supistuminen pysähtyi ja sadon määrä viljelyhehtaaria kohti nousi. Samalla viljasatojen määrä kasvoi, mutta vieläkin sadot eivät yllä 1990-luvun alun keskimääräisten satojen tasolle.⁵ Maataloustuotanto on kasvanut 2000-luvulla keskimäärin 5,5 % vuosivauhtia. Viljelykasvien tuotanto on vuoden 1998 kriisin jälkeen elpynyt huomattavasti nopeammin kuin karjatalouden tuotanto (kts. kuva 1.) Myös elintarviketeollisuudessa kasvu alkoi vuoden 1998 kriisin jälkeen. Vuodesta 2000 vuoteen 2003 elintarviketeollisuus kasvoi keskimäärin 8 % vuosivauhtia. Maatalouteen tehdyt pääomainvestoinnit kasvoivat 2000-2002 vuosittain yli 6 %, mutta kasvusta huolimatta niiden osuus kaikista pääomainvestoinneista on pysynyt usean vuoden ajan noin kolmessa prosentissa, mikä vuonna 2002 vastasi noin 0,4 % BKT:stä.

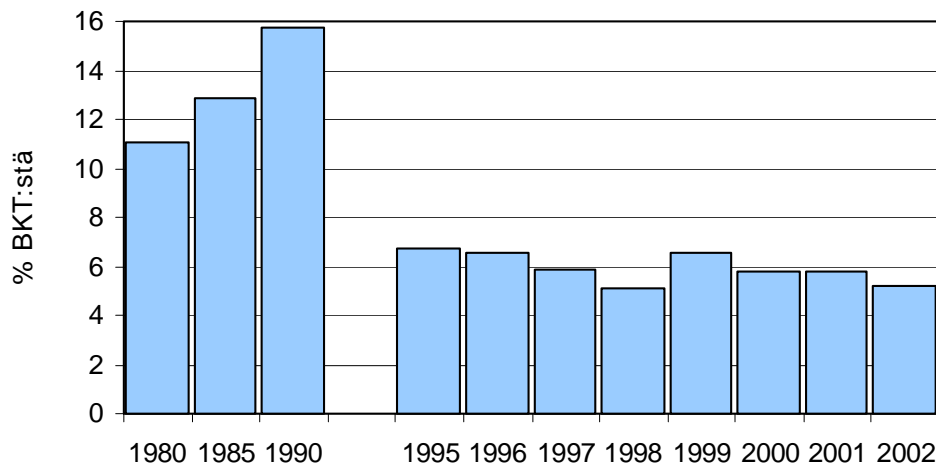
Kuva 1. Viljelykasvien ja karjatalouden tuotannon kehittyminen 1990 – 2002 (1990 = 100)

Lähde: Goskomstat

⁵ Vuosina 1991-1995 keskimääräinen viljasato oli noin 88 miljoonaa tonnia, kun se vuosina 1996 -1999 romahti 65 miljoonaan tonniin ja oli 75 miljoonaa tonnia vuosina 2000 – 2002.

Kuva 2. Maatalouden osuus BKT:stä Neuvostoliitossa (1980, 1985, 1990) ja Venäjällä (1995-2002)

Lähde: Goskomstat

2.2 Valtion viljainterventioiden vaikutus hintoihin vaihteli eri alueilla

Vuoden 2002 hyvä viljasato johti viljan kotimaisen hinnan laskuun, minkä vuoksi Venäjän hallitus päätti marraskuussa 2002 aloittaa viljainterventiot. Interventioiden avulla pyrittiin nostamaan viljan hintaa, mutta tulokset eivät kaikilta osin olleet tavoitteen mukaisia. Interventioiden jälkeinen hintakehitys oli erilaista eri osissa Venäjää ja vaihteli viljatyypin ja -laadun mukaan. Eniten (20 – 30 %) hinnat nousivat Länsi-Siperiassa, jossa myös toteutettiin valtaosa kaikista viljainterventioista. Loppuvuonna lisääntynyt viljanvienti kasvatti hintoja Keski-Venäjän mustanmullan alueella ja Pohjois-Kaukasiassa, joista viljaa myydään enemmän kotimaisille yksityisille tahoille ja vientiin kuin valtiolle. Näillä alueilla valtion viljainterventioilla ei juurikaan ollut vaikutusta viljan hintakehitykseen.

2.3 Maatalouden integroituminen hidastumassa?

Presidentti Putinin aikana on laadittu uusi maatalouden kehittämissuunnitelma, joka ulottuu vuoteen 2010 saakka. Siinä korostetaan markkinaolojen luomista maatalouteen ja suurtilojen kehittämistä vertikaalisen integraation puitteissa. Viime vuosina onkin nähty useita esimerkkejä vertikaalisen integraation toteutumisesta Venäjän maataloudessa. Suuret – usein pääasialliselta toimialaltaan muita aloja edustavat yritykset – ovat sijoittaneet maatalouteen tavoitteenaan luoda aukoton vertikaalinen ketju, jota ne pystyvät hallinnoimaan alhaalta ylös (pellolta kauppaan) ja siten ikään kuin ohittamaan Venäjän maatalouden kehittymättömän tuotanto- ja jakeluportaan. Vastaavia investointeja ovat tehneet mm. Lukoil, Gazprom ja Interros, joka pyrkii kolmen vuoden kuluessa haalimaan itselleen mm. 7 % Venäjän viljamarkkinoista. Tällainen kehityssuunta on mielenkiintoinen. Sen avulla maatalouteen saadaan pääomaa ja johtamistaitoa sekä mahdollisuus saavuttaa suurtuotannon etuja. Toisaalta nykyisten suuryritysten laajentuminen myös maataloussektorille keskittää pääomia yhä harvempien käsiin. Maataloudessa tämä tarkoittanee väistämättä myös työvoiman vähenemistä, sillä nykyinen 13 % työvoimaosuus on kohtuuttoman suuri, kun sektori tuottaa noin 7 % BKT:stä. Esimerkiksi USA:ssa ja EU:ssa työvoimaosuus on 2- 5 % luokkaa.

Vertikaaliseen integraatioon liittyviä hankkeita alettiin suunnitella laajemmassa mittakaavassa heti vuoden 1998 ruplan devalvaation jälkeen. Juuri tuohon aikaan markkinoille oli helppo tulla, kilpailu oli vähäistä ja tuottonäkymät olivat hyvät. Yritykset laativat suurisuuntaisia suunnitelmia, jotka perustuivat viljelyalan huomattaviin lisäyksiin ja massiivisiin investointeihin mm. koneisiin ja laitteisiin. Parina viime vuonna devalvaation maataloudelle tuoma suotuisa vaikutus on kuitenkin vähitellen haihtumassa ja myös alalle sijoittavien innokkuus on osin laantumassa. Arvio perustuu pitkälti lehtitietoihin, sillä varsinaisia tilastoja asiasta ei ole. Totta lienee kuitenkin se, että osa maatalouteen sijoittaneista yrityksistä lähti liikkeelle nopeasti ja ilmeisesti myös odotukset investointien nopeasta takaisinmaksuajasta olivat ylimitoitettuja. On kuitenkin vielä epäselvää, kuinka laajasti tällaisia arviointivirheitä tapahtui.

Vertikaalisen integraation seurauksena maatalous on polarisoitumassa karkeasti kahteen leiriin – toisaalta suurella pääomalla luotuihin, vertikaalisen integraation ajatuksella toimiviin yrityksiin, toisaalta taas velkaksiin ja kipeästi uusien investointien tarpeessa oleviin, luultavasti ajan mittaa suurelta osin “kuihtuviin” tai suuriin maatalousyrityksiin sulautuviin. Tällä hetkellä yksityisten tilojen tulevaisuus ei näytä erityisen hyvältä, elleivät ne suuremmassa mittakaavassa pääse osallisiksi vertikaalisen integraation puitteissa luotavista jalostusketjuista. Omat maapalstat jatkanevat entiseen malliin niin kauan kuin niiden tuotannolle on (yleensä paikallista) kysyntää. Vaikka investoinnit maatalouteen ovat kasvaneet, ne eivät vielääkään ole riittävän korkealla tasolla ja koskettavat maataloussektorin toimijoita hyvin eri mittakaavassa. Vuonna 2003 koneita ja laitteita arvioidaan olevan vain 35 – 65 % ns. normatiivien mukaisesta tarpeesta. Lisäksi yli puolet viljantuotannossa tarvittavista koneista ja laitteista on huonokuntoisia ja periaatteessa aikansa palvelleita. Koneita ja laitteita tuotetaan Venäjällä huomattavasti vähemmän kuin tarvittaisiin korvaamaan vanhaa kalustoa. Osittain tilannetta pyritään helpottamaan aktivoimalla leasing-toimintaa.

2.4 Maatalousmaamarkkinat eivät vielä toimi

Venäjän duumassa vuoden 2001 syksyllä hyväksytty maalaki ei kattanut maatalousmaata, johon liittyvät kysymykset päätettiin erottaa erilliseksi laiksi. Päätös oli seurausta erimielisyyksistä, jotka liittyivät etenkin maatalousmaan myynnin sallimiseen ulkomaalaisille. Maatalousmaata koskevaksi laiksi esitettiin myöhemmin seitsemää eri versiota, joista hallituksen ehdotus tuli pääpiirteissään hyväksytyksi kesällä 2002. Uusi laki sallii maatalousmaan myynnin, mutta se on hankalaa, mikä varmasti vaikeuttaa maatalousmaamarkkinoiden muotoutumista lähitulevaisuudessa.

Uuden lain mukaan alueilla päätetään itsenäisesti yhden henkilön, perheen tai yrityksen omistuksessa olevasta suurimmasta mahdollisesta maatalousmaan alasta sekä maatalousmaapalstojen minimikoosta, mikä tarkoittaa sitä, ettei minimikooltaan pienempiä palstoja voi ollenkaan myydä. Rajoituksilla pyritään estämään toisaalta maatalousmaapalstojen keskittyminen harvojen omistukseen ja toisaalta omistuksen pirstoutuminen suureen määrään pienomistusta. Alue- tai paikallishallinnolla on etuosto-oikeus, kun maatalousmaata tulee myyntiin. Mikäli ko. hallintoalue ei kuukauden kuluessa ilmoita käyttävänsä etuosto-oikeuttaan, myyjällä on vuosi aikaa myydä maapalsta vähintäänkin samalla hinnalla kuin sitä oli tarjottu kyseiselle alueelle. Mikäli hinta on alhaisempi tai myyntiehdot muuttuvat, myyjän on tarjottava palstaa uudelleen alue- tai paikallishallinnolle. Ulkomaalaiset voivat tietyin rajoituksin hankkia omistukseensa kaupunkimaata, mutteivät maatalousmaata. Heidän on kuitenkin mahdollista vuokrata maatalousmaata enintään 49 vuodeksi.

3 Onko Venäjästä viljanviejäksi?

3.1 Venäjä toimijana maailman maatalouskaupassa

Venäjän siirtyi viljan nettotuojasta nettoviejäksi hyvän satonsa ansiosta vuonna 2001/2002. Samalla alettiin pohtia Venäjän ja muiden entisten neuvostotasavaltojen roolia maailman viljakaupassa. Tässä kysymystä lähestytään seuraavista peruslähtökohdista. *Ensinnäkin*, onko Venäjän tavoitteena ylipäänsäkään olla vientimaa maataloudessa? *Toiseksi*, millainen merkitys maataloudella on koko Venäjän ulkomaankaupassa ja maailman maatalouskaupassa? *Kolmanneksi*, millaiset edellytykset Venäjällä olisi toimia maatalousviejänä, ja mitä ja mihin Venäjän kannattaisi viedä? Viimeistä kysymystä käsitellään erillisissä kappaleissa 3.2. ja 3.3.

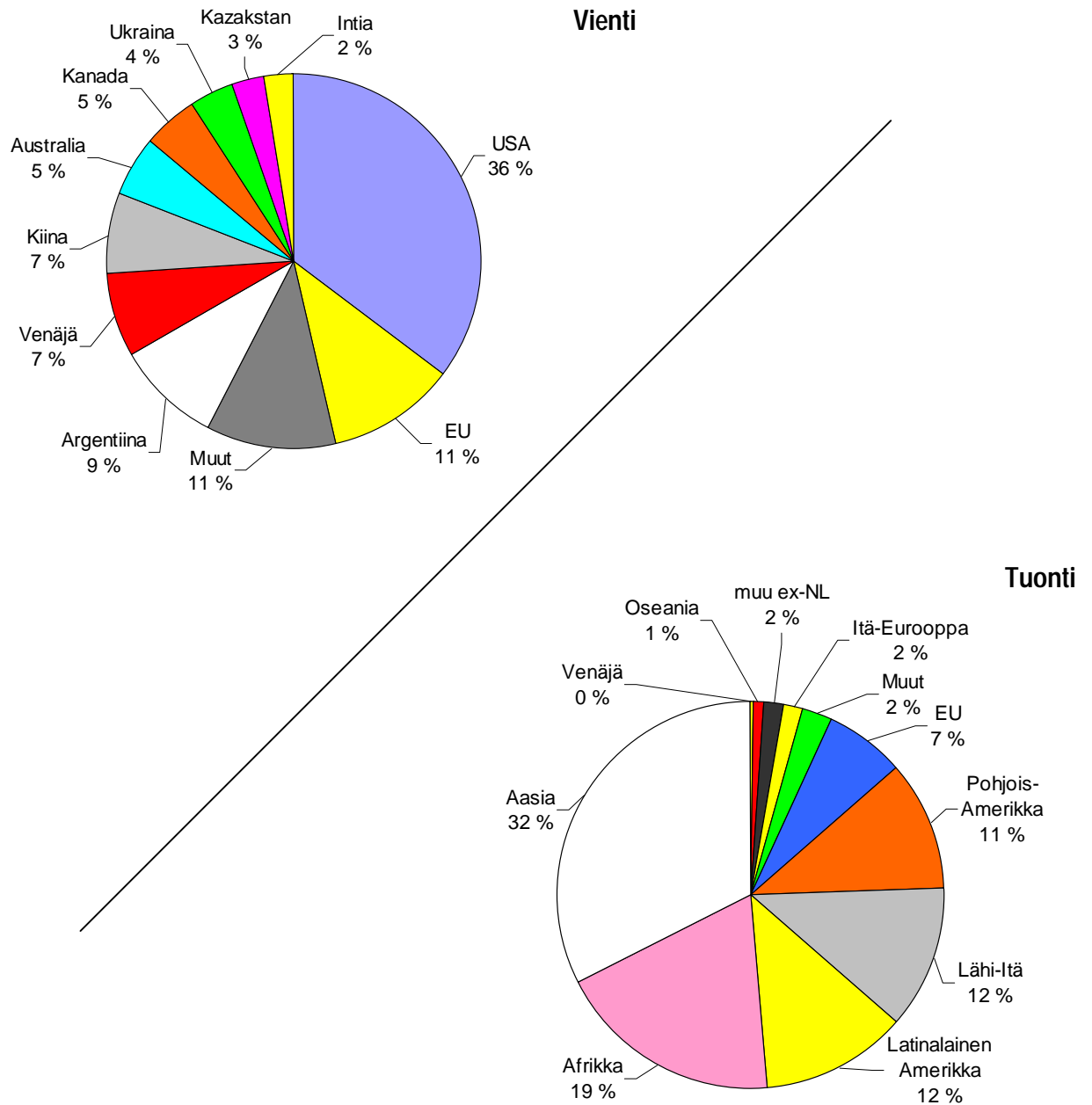
Venäjän hallituksen vuosille 2003 – 2005 laaditussa talousohjelmassa todetaan maatalouden kehittämisen tavoitteena olevan mm. maataloustuotteiden laadun ja niiden kilpailukyvyn parantaminen maailmanmarkkinoilla, viennin edistäminen sekä maataloussektorin sopeutuminen WTO:n säädöksiin. Samalla todetaan, että tullipolitiikkaa tulee kehittää kotimaisten elintarvikemarkkinoiden suojelemiseksi. Erilliseen maataloutta vuosina 2001 – 2010 käsittelevään ohjelmaan sisältyvät samat tavoitteet, mutta niitä on joiltain osin täsmennetty. Viennin osalta ei kuitenkaan selkeästi ilmaista, minkä maataloustuotteiden viennin edistämiseen keskitytään. Ohjelman mukaan Venäjän tavoitteena on kymmenvuotisjakson aikana taata omavaraisuus viljan ja rehuviljan, siipikarjanlihan, kananmunien, maidon ja maitotuotteiden, vihannesten ja perunan tuotannossa. Ohjelmassa todetaan myös, että kotimaisen sianlihan ja lihatuotteiden kilpailukyvyn parantamiseen panostetaan, mikä saattaisi viitata siihen, että nimenomaan näistä maataloustuotteista haluttaisiin nykyistä tärkeämpiä vientiartikkeleita. Toisaalta ohjelmassa voidaan tarkoittaa myös kyseisten tuotteiden kilpailukyvyn nostamista kotimaan markkinoilla suhteessa ulkomaisiin tuontituotteisiin.

Vuonna 2002 elintarvikkeiden ja maatalouden raaka-aineiden osuus koko Venäjän viennistä oli alle 3 %, kun saman ryhmän osuus Venäjän tullitilastojen kattamasta tuonnista oli noin neljännes. Vuosina 1992 – 2001 Venäjän osuus maailman maataloustuotteiden viennistä oli alle prosentin ja tuonnissa osuus oli muutaman prosentin luokkaa.⁶ Maailman mittakaavassa Venäjä ei siis talousuudistuksen aikana ole ollut kovin merkittävä toimija maatalouden alalla. Satovuonna 2001/2002 Venäjän osuus maailman viljan viennistä nousi kuitenkin tyhjästä lähes 11 prosenttiin, kun viljan vienti kuusinkertaistui yli 10 miljoonaan tonniin. Viennin kasvun mahdollisti mm. suotuisista sääoloista johtunut hyvä sato sekä suurten viljanvientimaiden – USA:n, Australian ja Kanadan – poikkeuksellisen suuri viljan viennin supistuminen. Huhtikuun alkuun 2003 mennessä tilanne oli jo hieman normalisoitunut ja Venäjän vientiosuus laskenut 7 prosenttiin (kts. kuva 2.).

⁶ Yksittäisten tuontitavaroiden kohdalla tuonnin merkitys saattaa tosin olla huomattavakin. Vuonna 2001 Venäjän osuus maailman lihan ja lihatuotteiden tuonnista oli noin 10 % (arvon mukaan laskettuna osuus oli kuitenkin vain noin 4 %). Vuonna 2001 noin 14 % maailman raakasokerin tuonnista (tonneissa) päättyi Venäjälle.

(FAO database <http://apps.fao.org/page/collections?subset=agriculture>)

Kuva 3. Maailman viljanviejät ja -tuojat (tilanne 10.04.03)

Lähde: FAO

3.2 Venäjän vahvuudet, heikkoudet, mahdollisuudet ja uhat maataloustoimijana

Venäjän asemaa maataloustuottajana ja maatalousviejänä voidaan tarkastella yksinkertaisen SWOT-analyysin avulla. Analyysissä pyritään tunnistamaan vahvuudet, heikkoudet, uhat ja mahdollisuudet ja muodostamaan niiden perusteella käsitys asiasta. Venäjän suurimpana *vahvuutena* ovat selkeästi sen luonnonmaantieteelliset edut. Maatalousmaan pinta-ala on suuri ja osa siitä kuuluu erityisen viljavaan mustanmullan vyöhykkeeseen. Lisäksi tuotantokustannukset ovat vielä toistaiseksi alhaiset. Polttoaineiden hinnat ovat kuitenkin pitkään nousseet nopeammin kuin maataloustuotteiden hinnat ja on epäselvää, mille tasolle ne päätyvät jatkossa ja millaisen edun suhteessa maailmanmarkkinoihin ne Venäjän maataloudelle antavat. Vuoden 2003 alusta tilannetta kärjistikivät uudet valmisteverot, joiden korotukset nostivat polttoaineen hintoja koko maassa 8 – 10 %. Lisäksi kasvavat kuljetuskustannukset (erityisesti rautatietariffien korotukset) ovat nostaneet maataloustuotannon omakustannusarvoa.

Venäjän maatalouden suurin *heikkous* on hitaasti edennyt uudistusprosessi, jonka seurauksena maatalous toimii yhä hyvin tehottomasti. Lähes 60 % kaikista tiloista oli vuoden 2003 alun tietojen mukaan maksukyvyttömiä, mutta valtio ylläpitää niiden toimintaa keinotekoisesti⁷ eikä konkurssreja ole suuressa mittakaavassa ollut. Maksurästejä on jopa 85 %:lla tiloista. Tiloilla työskentelee huomattava määrä työntekijöitä, joiden työpanos on lähes olematon. Vuonna 2000 Venäjän maataloudessa työskenteli USA:han verrattuna lähes kolminkertaisesti työntekijöitä ja viljelyala maatalouden työntekijää kohti oli vain neljännes USA:n vastaavasta. Venäjän maataloudessa vuonna 2000 työskennellyt noin 13 % osuus maan työllistetyistä työvoimasta tuotti noin 7 prosentin osuuden BKT:stä. Vanha kone- ja laitekanta vaatisi huomattavia investointeja. Leikkuupuimureita ja traktoreita Venäjällä oli vuonna 2000 vain alle viidennes USA:n tasosta ja niidenkin kunto oli heikko. Venäjän alueet pyrkivät usein maatalousomavaraisuuteen, mikä estää järkevän työnjaon ja erikoistumisen niiden kesken. Alueiden välistä maatalouskauppaa estävät lisäksi puutteet markkinainformaation kulkemisessa ja jakelukanavien puuttuminen.

Taulukko 1. Venäjän ja eräiden muiden maiden maatalousindikaattoreiden vertailua (USA=100)

	Venäjä	Ukraina	Argentiina	Brasilia	Kiina	USA
Väestö	51	18	13	60	453	100
,josta maatalousväestö	273	120	50	440	17027	100
Pinta-ala,	177	6	29	89	100	100
Josta viljelyala	71	18	14	30	70	100
Viljelyala/maat.työntekijä	26	15	28	7	0	100
Leikkuupuimureita ja traktoreita	18	7	6	16	19	100
Maataloustuotannon arvo	13	3	7	33	89	100
Maatalousviennin arvo	2	3	19	23	23	100
Maataloustuonnin arvo	16	2	3	10	34	100

Lähde: Economic Research Service/USDA, Amber Waves vol. 1, issue 2. (2003), BOFIT (tiedot vuodelta 2000)

⁷ mm. antamalla velkoja anteeksi.

Maatalousvientiä ajateltaessa maan infrastruktuurin puutteet ovat merkittävät eivätkä mahdollista viennin suurta lisäystä ilman lisäinvestointeja. Neuvostoliiton hajottua Venäjän tärkeät vientisatamat Mustalla merellä ja Baltian maissa Itämerellä siirtyivät "ulkomaille". Venäjän 50:stä suurimmasta satamasta seitsemässä käsitellään nykyään viljarahteja. Viljan viennin lisääminen edellyttäisi sellaisen satamakapasiteetin rakentamista, jotka on suunniteltu nimenomaan viljan vientiin.⁸ Rautatiekuljetuksissa ongelmana on viljan kuljetusvaunujen riittämättömyys ja rautatiekuljetusten kalleus vientikuljetusten osalta. Samaan ongelmavyöhytiin kuuluvat myös viljan varastointikapasiteetin rajoitukset.

Mitä *mahdollisuuksia* ja *uhkia* on olemassa, kun ajatellaan Venäjää toimijana maailman maatalousmarkkinoilla? Oikeansuuntaisten, markkinatalouteen tähtäävien uudistusten toteuttaminen myös maataloudessa luo pohjaa maatalouden tehokkaalle toiminnalle. WTO-jäsenyys on tässä valossa nähtävä Venäjälle suurena mahdollisuutena integroitua maailmantalouteen ja sen pelisääntöihin. WTO-prosessi kiteytyy maatalouden osalta kolmen suuren asiakokonaisuuden ympärille – pääsy Venäjän markkinoille, maatalouden kotimainen tukipolitiikka ja viennin tukeminen. Pitkän ajan tavoitteena WTO:n puolelta on maataloustukien ja maatalouden suojatoimenpiteiden selkeä vähentäminen.

Uudistukset vaativat merkittäviä investointeja, joita on alkanut virrata maatalouteen vertikaalisen integraation yleistyessä. Valtio ei suoranaisesti ole tukenut yksityisyrittäjyyttä ja kannattavaa maataloustoimintaa, vaan on toiminut uudistusten jarruttajana pitäessään maatalouspolitiikkaansa lähinnä sosiaalipolitiikan osana. Toistaiseksi valtiolle on ollut tärkeämpää estää konkurssien leviäminen kuin ryhtyä miettimään, mitä maaseudulle oikeastaan olisi tehtävä. Luomalla yksityiselle yrittäjyydelle paremmat edellytykset maatalouden tehokkuus kasvaisi, kun pääoma hakeutuisi tuottavaan toimintaan. Samalla vapautuisi nyt tehostomassa käytössä olevaa työvoimaa, mikä lisäisi työttömyyttä, mutta olisi välttämätöntä maatalouden uudistamiseksi.⁹

Suurin uhka Venäjän maataloudelle ja siten myös sen asemalle maatalousviejänä on siis uudistusten hidas eteneminen. Viimeaikaisen viljan viennin kasvun taustalla ei ilmeisestikään ole Venäjän maatalouden tuottavuuden ja tehokkuuden merkittävä kasvu, mikä olisi kuitenkin edellytys maan säilymiselle nettoviljanviejänä. Vientiä ajatellen uhkana on myös kilpailun kiristyminen. Heti kun suurten, tehokkaiden maatalousmaiden tuotanto saavuttaa edes lähes sen tason, joka niillä oli vielä joitakin vuosia sitten, Venäjä on vaikeuksissa. Venäjä pystyy kilpailemaan nykyoloissa vain viljan hinnalla, jota sitäkään ei pystytä laskemaan merkittävästi. Laadultaan venäläinen vilja on heikompaa ja käytössä vähemmän monipuolista kuin vaikkapa amerikkalainen vastineensa. Vientiä saattavat haitata myös joidenkin maiden tai maaryhmittymien ylläpitämät tuontirajoitukset, josta EU:n vuoden 2003 alusta asettamat viljan tuontirajoitukset ovat esimerkkinä.

⁸ Venäjän viljantuottajien liitto puuttui ongelmaan ehdottamalla vuoden 2002 lopulla kaupallisen organisaation perustamista viljan viennin satamakapasiteetin lisäämiseksi ja käytössä olevien satamien saneeraamiseksi.

⁹ Voisi kuitenkin ajatella, että ainakin osalle maataloudessa työskentelevistä löytyisi työtä myös maatalouden oheispalveluista (esim. koneiden ja laitteiden korjauspalveluista) sekä uudistuvasta jakeluportaasta.

Kuva 4. Venäjän maatalouden vahvuudet, heikkoudet, mahdollisuudet ja uhat

<p>Vahvuudet</p> <ul style="list-style-type: none"> • paljon maatalousmaata • mustan mullan vyöhyke • alhaiset tuotantokustannukset 	<p>Heikkoudet</p> <ul style="list-style-type: none"> • rakenneuudistusten hitaus • paljon työvoimaa, jonka työpanos alhainen • vanha kone- ja laitekanta • alueiden omavaraisuuspyrkimykset • infrastruktuurin puutteet • markkinoiden kehittymättömyys
<p>Mahdollisuudet</p> <ul style="list-style-type: none"> • oikeansuuntaisten uudistusten eteneminen • WTO-jäsenyys • koulutuksen lisääminen • investointien lisääminen 	<p>Uhat</p> <ul style="list-style-type: none"> • kilpailun kiristyminen • infrastruktuurin puutteet • viljan laatu • tuontirajoitukset

3.3 Mitä Venäjällä kannattaisi tuottaa/viedä? Missä markkinat?

Venäjän maataloudesta tehdyn tutkimuksen mukaan (Liefert, 2002) Venäjän suhteellinen etu tällä hetkellä on nimenomaan viljan eikä niinkään maatalouden pitemmälle jalostettujen tuotteiden tuotanto - Venäjän on suhteellisesti edullisempaa tuottaa viljaa kuin esim. lihaa. Itse asiassa tämän suuntaista kehitystä on myös tapahtunut, sillä 1990-luvulla karjataloustuotanto puolittui ja lihan tuonti kasvoi selvästi. Toisaalta maatalouden kehittämisohjelman mukaan Venäjän tavoitteena on vuoteen 2010 mennessä siirtyä täysin omavaraiseksi mm. siipikarjanlihan tuotannossa ja panostaa kotimaisen sianlihan ja lihatuotteiden kilpailukyvyyn parantamiseen.

Jo pelkästään siipikarjanlihan omavaraisuustavoitteen toteuttaminen vaatii Venäjältä suuria investointeja eikä varmaankaan onnistu hyvin lyhyellä aikajänteellä ilman huomattavia yksityisten investoijien panostusta. Tarvittavan kilpailukyvyyn saavuttaminen vaatii myös investointien suuntautumista alan viimeisimpään teknologiaan, kun ottaa huomioon esim. Venäjän suurimman broilerinlihan tuojamaan USA:n tehokkuuden alalla. Sama pätee myös kotimaisen sianlihan ja lihatuotteiden osalta. Sen sijaan suuren maatalouden työntekijämäärän hyödyntäminen työvoimavaltaisessa maataloustuotannossa saattaisi olla viljantuotannon ohella hyvä vaihtoehto.¹⁰

Siihen, millaiset ovat Venäjän näkymät maatalousviejänä ja mitä sen kannattaisi viedä vaikuttavat tietenkin myös useat makrotalouteen ja koko talouden rakenteellisiin uudistuksiin liittyvät kysymykset, joiden kehityssuunta saattaa muuttaa Venäjän suhteellista kilpailuetua. Ruplan reaalkurssilla on suoraa vaikutusta maan kilpailukykyyn, mikä näkyi vuoden 1998 finanssikriisin jälkeisenä Venäjän ja muiden IVY-maiden viljan

¹⁰ Se mihin maataloustuotteisiin Venäjän sitten kannattaisi keskittyä olisi oman tutkimuksen arvoinen asia.

hintakilpailukyvyyn huomattavana parantumisena. Kriisin jälkeen rupla on vahvistunut ja uusimpien USA:n maatalousministeriön (USDA) arvioiden mukaan vahvistuminen jatkuu ja vaikuttaa negatiivisesti viljan vientiin.

Aivan lähiajan viljan vientinäkömät eivät Venäjän kannalta ole suotuisat. USDA arvioi koko maailman vehnän tuotannon kasvavan ja kulutuksen supistuvan. Vehnän tuotanto on kuitenkin selvästi vähäisempää kuin kulutus, joten vehnävarastojen arvioidaan kutistuvan alhaisimmalle tasolleen lähes 40 vuoteen. Tuotantoa suurempi vehnän kulutus on jatkunut jo muutamia vuosia. Maailman vehnäkauppaa koskevien ennusteiden mukaan vehnäkauppa supistuu noin 7 % satovuonna 2003/2004, mikä toteutuessaan tarkoittaisi sen alhaisinta tasoa 17 vuoteen. Venäjän ja Ukrainan vehnän tuotannon ennustetaan niinkään vähentyvän talvivehnän viljelyalan supistumisen ja heikon sadon vuoksi. Venäjän vehnän viennin uskotaan romahtavan reilusti yli 10 miljoonasta tonnista satovuonna 2002/2003 vain yhteen miljoonaan tonniin satovuonna 2003/2004. Sen sijaan perinteisten viljanviejien – Australian, Kanadan, USA:n ja Argentiinan – vehnäntuotannon näkömät näyttävät kuluva satovuotta paremmilta.

Mihin Venäjä sitten voisi viedä viljaa, jos sen oma tuotanto mahdollistaa viennin? Vuonna 2000 Venäjän osuus koko maailman vehnän, vehnäjauhojen ja muiden viljojen viennistä oli alle 1 % ja sen vienti suuntautui lähinnä Ukrainaan, Mongoliaan sekä Lähi-Idän maihin. Ilmeisesti suuri osa viennistä oli rehuviljaa. EU:n vuoden 2003 alusta asettamat viljan tuontikiintiöt ovat alustavien tietojen mukaan suuntaamassa vientiä myös Pohjois-Afrikkaan. Kuusi-seitsemän miljoonaa tonnia vuosittain vehnää tuovan Egyptin kanssa on jo käyty neuvotteluja. Ennakkotietojen mukaan viljaa vietäisiin enintään 1,5 miljoonaa tonnia vuodessa ja maksuksi saataisiin puoliksi rahaa, puoliksi egyptiläisiä maataloustuotteita kuten sitrushedelmiä. Perinteisesti Egypti on tuonut runsaasti viljaa USA:sta, mutta pyrkii nyt ilmeisesti diversifioimaan viljantuontiaan.

4 Yhteenveto ja johtopäätökset

Venäjän maataloustuotanto on siirtynyt kohtuullisen nopeaan kasvuun vasta vuodesta 1999. Tuotannon vertailutaso on kuitenkin vielä erittäin alhainen eikä kasvu ole ilmeisestikään perustunut tuotannon tehokkuuden parantumiseen, vaan pikemminkin suotuisiin säihin. Venäjän yllättävä asema viljanviejänä satovuonna 2001/2002 johtui perinteisten viljantuottajien normaalia huomattavasti heikommasta sadosta, mikä tarjosi Venäjälle helpon tilaisuuden päästä markkinoille. Jatkossa paljon ratkaisee kilpailun kireys ja venäläisen viljan hinta-laatusuhde. Venäjän viljan alhaiset tuotantokustannukset ja alhainen hinta eivät pelkästään riitä, sillä viljan täytyy myös olla riittävän hyvää niihin tarkoituksiin, joihin sitä vientimaissa käytetään. Valtion taholta lienee tehty karhunpalvelus, kun kotimaassa myytävän viljan laatustandardeja on vastikään höllennetty. Todennäköisesti myös Venäjän maatalouden kustannukset kasvavat tulevaisuudessa kilpailijamaita nopeammin, sillä paineet mm. energianhintojen nostamiseksi ovat suuret.

Venäjän asemaa maataloustuottajana ja –viejänä uhkaavat etenkin infrastruktuurin puutteet ja maatalousuudistuksen hitaus, joka jatkuessaan ei voi olla vaikuttamatta maataloustuotannon määrään pitkällä aikavälillä. Hitaat uudistukset eivät luo pohjaa kestäväälle vientiin suuntautumiselle. Suurten yritysten investoiminen maatalouteen auttaa tiettyä osaa maataloudesta pääsemään tehokkaaseen tuotantoon, mutta valtaosa jää edelleen valtion tekohengityksen varaan. Ja niin kauan kuin valtio sallii keinotekoisien tilojen tukemisen ja konkurssien lykkäämisen jatkuvan, maataloudesta ei ainakaan kokonaisuutena voi puhua osana maan vientistrategiaa. Maatalousmaalait tulevat

toteutumaan hyvin eri tavoilla eri alueilla, mikä jarruttaa alan investointeja. Uusi maatalousmaalaki ei mahdollista avointa maatalouskauppaa, vaan tekee sen erittäin hankalaksi ja aluehallinnon byrokraatiaksi sidotuksi. Nähtäväksi jää, ovatko ulkomaalaiset kiinnostuneita vuokraamaan maatalousmaata ja jos ovat, millä alueilla?

Maataloustuotteiden markkinat ovat varmasti kauppapoliittisesti yksi kiistellyimmistä ja vaikeimmista markkinoista toimia. Vaikka maatalouspolitiikan tavoitteet olisivatkin selkeästi määriteltyjä ja uudistus etenisi nopeasti, ei ole ollenkaan selvää, että vientimarkkinat aukeavat. Alueet ja yksittäiset maat pyrkivät yleensä suojelemaan omaa maatalouttaan. Ja vaikka Venäjä onnistuisikin turvaamaan itselleen kauppasopimuksia tuleviksi vuosiksi, jää jäljelle ainakin yksi hallitsematon uhkatekijä eli sää, jonka epävarmuuden suhteen kaikki tosin ovat samassa asemassa.

Lähteet

Dohlman, Erik & Osborne, Stefan & Lohmar, Bryan: Dynamics of Agricultural Competitiveness: Policy Lessons from Abroad, Amber Waves, volume 1, issue 2, 2003

Goskomstat: Selskoje hozjaistvo v Rossii, Statistitsekij sbornik, Moskva 2000

Liefert, William: Comparative (Dis)Advantage in Russian Agriculture, American Journal of Agricultural Economics 84 (3), 2002

Minselhoz: O merah po obespetseniju provedenija v 2003 godu vesenne-polevyh I uborotshnyh selskhozjaiztvennyh rabot, maaliskuu 2003

OECD: Agricultural Outlook 2002 – 2007, 2002

OECD: Agricultural Outlook, Agriculture and Food, 2001

Osborne, Stefan and Trueblood, Michael A.: Agricultural Productivity and Efficiency in Russia and Ukraine: Building on Decade of Reform, Market and Trade Economics Division, Economic Research Service, United States Department of Agriculture. Agricultural Economic Report No.813 July 2002

Csaki Csaba, Nash John, Matusевич Vera, Kray Holger: Food and Agricultural Policy in Russia – Progress to Date and the Road Forward, World Bank Technical Paper No. 523

Serova, Jevgenija: Lozhnye strahi, Ekspert 5/2003 (10.2.2003)

USDA (United States Department of Agriculture), Foreign Agricultural Service: Grain: World Markets and Trade, circular series FG 03-03, March 2003

USDA: Agricultural Outlook/May 2002, Economic Research Service

USDA: Wheat Situation and Outlook Yearbook. Market and Trade Economics Division, Economic Research Service, WHS-203, March 2003

USDA: Feed Outlook. Economic Research Service, May 2003

USDA: World Agricultural Supply and Demand Estimates, May 2003

Lovyshka dlja kapitala, Ekspert 5/2003 (10.2.2003)

Internet-sivut

<http://www.wto.ru>

<http://www.pravitelstvo.gov.ru>

<http://english.pravda.ru/economics>

<http://rc.ru/grain>

<http://apps.fao.org/page/collections?subset=agriculture>

BOFIT Online -sarjassa ilmestyneitä julkaisuja

- 2001**
- No 1* Magnus Feldmann and Razeen Sally: From the Soviet Union to the European Union: the political economy of Estonian trade policy reforms, 1991-2000
  - No 2* Tuuli Koivu ja Iikka Korhonen: Talouskasvu ripeää Baltiassa vuonna 2000
  - No 3* Jouko Rautava: Suomen Venäjän-kauppa 2000 - Epävakaa toimintaympäristö rajoittaa kauppaa
  - No 4* Iikka Korhonen: EU-kandidaatit ja rahaliitto
  - No 5* Pekka Sutela: Venäjän talouden kasvunäkymät
  - No 6* János Gács, Iikka Korhonen and Mare Randveer: The Impact of EMU's Third Stage on Estonian Economic Development, 1999-2000
  - No 7* Jouko Rautava: Venäjän reformistrategia: rakenneuudistukset vs. liberalisointi
  - No 8* Tuuli Koivu: Current issues in pension reform in the Baltics
  - No 9* Jaana Rantama: Baltian pankkijärjestelmät
  - No 10* Pekka Sutela: Venäjän talouspolitiikka ja talouden näköalat lokakuussa 2001
  - No 11* Pekka Sutela: Finnish relations with Russia 1991-2001: Better than ever?
  - No 12* Tarja Kauppila: Puolan talouskasvu hidastuu
  - No 13* Katja-Leea Klemola: Siirtymätalouksien tutkimuslaitoksen lukijatutkimus
  - No 14* Katja-Leea Klemola: Survey of readers of BOFIT publications, spring-summer 2001
  - No 15* Michael Funke: Determining the taxation and investment impacts of Estonia's 2000 income tax reform
  - No 16* Merja Tekoniemi: Venäjän maatalouden kehitys ja uudistaminen 1990-luvulla
  - No 17* Jian-Guang Shen: China's Exchange Rate System after WTO Accession: Some Considerations
- 2002**
- No 1* Juhani Laurila: Determinants of transit transports between the European Union and Russia
  - No 2* Tarja Kauppila: Polish Economic Review 1/2002
  - No 3* Tuomas Komulainen: Elokuun 1998 talouskriisi
  - No 4* Laura Solanko - Merja Tekoniemi: Fiskaalifederalismi Venäjällä
  - No 5* Jian-Guang Shen: China's Macroeconomic Development in 2001
  - No 6* Tuuli Koivu: Vuosi 2001 Baltiassa
  - No 7* BOFIT: Näkökulmia Venäjän talouteen - BOFIT-seminaari 13.5.2002
  - No 8* Pekka Sutela: Combining the incompatibles: fixed exchange rate, liberalisation and financial development in Estonia
  - No 9* Tarja Kauppila: Polish Economic Review 2/2002
  - No 10* Iikka Korhonen: Selected Aspects of Monetary Integration
  - No 11* Tuuli Koivu: Banking and Finance in the Baltic Countries
  - No 12* Filippo Ippolito: The Banking Sector Rescue in Russia
  - No 13* Antje Hildebrandt: What is Special about Enlarging the European Union towards the East? A Comparison with the Southern Enlargement
- 2003**
- No 1* Marco Fantini: An evaluation of draft legislation on Russian deposit insurance
  - No 2* Jian-Guang Shen: China's Economic Development in 2002
  - No 3* Komulainen, Korhonen I, Korhonen V, Rautava, Sutela: Russia: Growth prospects and policy debates
  - No 4* Tuomas Komulainen: Polish Economic Review 1/2003
  - No 5* Abdur Chowdhury: Banking reform in Russia: Winds of change?
  - No 6* Laura Solanko: Why favor large incumbents? A note on lobbying in transition
  - No 7* Tuuli Koivu: Suotuisa kehitys jatkui Baltian maissa vuonna 2002
  - No 8* BOFIT: Näkökulmia Venäjän talouteen - BOFIT-seminaari 22.5.2003
  - No 9* Merja Tekoniemi: Venäjän maatalous 2000-luvulla - Venäjästäkö viljanviejä?